
İSLAM VE DEMOKRASİ

Bilal SAMBUR*

GİRİŞ

Dünyanın her tarafına yayılmış bulunan, elli devlete sahip, köklü bir uygarlık tecrübesi olan Müslümanlar, dünya nüfusunun önemli bir bölümünü meydana getirmektedirler. Modern dönemde, Müslümanlar bugünkü geri kalmışlıklarından nasıl kurtulacakları ve İslam ışığında hayatlarını, tarihlerini ve geleceklerini nasıl yorumlayacakları soruları üzerinde çok düşündüler ve düşünmeye devam etmektedirler. Müslümanların insanlık tarihinde tekrar aktif ve etkin bir role sahip olup olmayacakları, bu sorulara verilecek olan ciddi, derinlikli, çoğulcu ve çok yönlü cevaplara bağlı bulunmaktadır.

Müslümanları kendileriyle derin bir hesaplaşmaya iten faktörlerin başında Batı dediğimiz kültür çevresiyle sarsıcı bir şekilde karşılaşmaları gelmektedir. Müslümanlar, dünyada baskın medeniyet olan Batıyla aşk-nefret duygularıyla karışık bir ilişki içerisinde bulunmaktadır. Bazı Müslümanlar Batının tümüyle reddedilmesini savunurken, bazıları ise Batının olduğu gibi kopya edilmesi gerektiğini düşünmektedir. Bu iki görüşün dışında ılımlı olarak niteleyebileceğimiz üçüncü görüşe göre, Batının İslam'a uygun öğeleri alınmalı, ancak İslami inançlardan ve değerlerden taviz verilmemelidir. Batı konusundaki

---

* Yrd. Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniv., İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü

tartışmalar, Batıda neyin İslam'a uygun olup olmadığı sorusu etrafında dönmektedir. Batıya ait görülen değerlerin, İslami açıdan meşru olup olmadığı sorusu, modern İslam düşüncesinin en büyük problemini oluşturmaktadır. Bu soru kadar önemli olan diğer bir soru da İslam'da hangi öğelerin Batı değerleriyle örtüştüğü konusudur.

İslam'ın hangi Batı değerleriyle örtüşüp örtüşmediği tartışmasında gündeme gelen konuların başında 'demokrasi problemi' gelmektedir. Ancak demokrasi sorunu salt Batıyla karşılaşmaktan dolayı yoğunlukla gündeme gelen bir problem değildir. Müslümanlar için demokrasi bundan fazlasını ifade etmektedir. İslam dünyasının en büyük sorunu hukuk, özgürlük ve refahın yokluğudur. Demokrasi kavramı, bu üç taleple özdeşleştirilmektedir. İslam dünyasının demokrasiye bu kadar önem vermesinin nedeni özgürlük ve refaha duyulan açlıktır. Müslümanlar, hiçbir siyasi yönetim biçimine demokrasiye ilgi duydukları kadar önem ve değer vermemişlerdir. İslam dünyasında demokrasi yanlılarını ya da karşıtlarını bulmak mümkündür, ama demokrasinin tartışılmadığı bir gündemin varlığı mümkün değildir.

İslam dünyasının özgürlük, barış ve refahı demokrasiyle özdeşleştirilmesi çok doğaldır, çünkü İslam dünyasında topluma hükmeden otoriter ve totaliter yönetimler karşısında bireyin özgürlüğünü ve haklarını güvence altına alacak hiçbir mekanizma bulunmamaktadır. Demokrasi, müslümanların devlet karşısında hak ve özgürlüklere sahip bireyler olmak için kendisine ideal anlamlar yükledikleri büyük bir umut konumundadır. Herkes gibi Müslümanların da temel hak ve hürriyetlerini koruyacak bir sisteme, yani demokratik hukuk sistemini talep etmeye hakları vardır ve bu talep çok güçlü bir şekilde gündeme getirilmektedir.

İslam dünyasının özgürlük ve refah taleplerinin demokraside ifadesini bulduğunun farkında olan Batılı ülkeler, İslam dünyasına demokrasi ihracından söz etmektedirler. Ancak İslam dünyasının demokratikleştirilmesi ihtiyacından bahsedenlerin, bu coğrafyaya demokrasi ihraç etmek yerine buralara hükmeden otoriter ve totaliter idarelerin kökleşmesi için daha çok çaba sarf ettiğini görmek çok düşündürücüdür.

İslam ülkelerine demokrasi ihraç etmek şöyle dursun, Batılı ülkelerin İslam dünyasında demokrasinin gelişmemesini kendi çıkarlarına daha uygun bulduklarını söylemek bile mümkündür, çünkü

Batılılar, İslam ülkelerinde yaşayan halkların taleplerini atlayarak bu ülkelere egemen olan monarşiler ya da bürokratik oligarşiler aracılığıyla işleri götürmenin daha kolay olduğunu bilmektedirler. Bir Ortadoğu uzmanı olan William Quandr'ın şu ifadeleri bu durumu çok iyi ifade etmektedir: 'Bir çek yazmak King Fahd'ın on saniyesini bile almamaktadır. Kongre ise en küçük harcama kalemini bile haftalarca tartışabilmektedir' (Hartung, 1994: 213) İslam dünyasına demokrasinin Batılı ülkeler tarafından ihraç edilmeyeceği açıktır. Dış dünyada demokrasi lehinde meydana gelişmeler, İslam dünyasının demokrasi talebini olumlu yönde etkileyebilir, ancak dışarıdan demokrasi ihracını ummak yerine Müslüman toplumların dışarıdaki demokrasi tecrübelerinden esinlenerek iç dinamikleriyle kendilerini demokratik bir sürecin içine sokmaları bugün için çok önemlidir.

DEMOKRASİ'NİN HİKAYESİ

Bir yönetim şekli olarak demokrasi, Antik Yunan'a kadar giden uzun bir tarihe sahip bulunmaktadır. Ancak modern bir kavram olarak demokrasi, on sekizinci yüzyılın sonlarından itibaren başlayan çok kısa bir tarihe sahip bulunmaktadır. Demokrasi kavramı, günümüzde siyasi bir yönetim biçimi olmanın ötesinde hayatın her alanında demokratik aile, demokratik eğitim, demokratik uygarlık, demokratik kişilik gibi niteliklemlerle her şey için kullanılır hale gelmiş bulunmaktadır. Demokrasinin her şeyi meşrulaştıran ve yücelten bir sıfat olarak kullanılması, demokrasinin bizzat kendisinin iyi bir şey olduğu düşüncesinden kaynaklanmaktadır (Erdoğan, 2001: 194).

Her şeye meşruluk ve yücelik katan demokrasinin ne olduğu konusunda kesin bir tanıma sahip bulunmamaktayız. Demokrasinin halkın kendi kendisini idare etmesi şeklinde yapılan kısa tanımı çok meşhurdur. Ancak bu kısa klişe, demokrasinin doğasını tam olarak anlamamıza yetmemektedir. Halkın kamusal politikaların belirlenmesine olumlu ya da olumsuz yönde katıldığı siyasi sistemin adı olan demokrasi konusunda bazı noktaların altını çizmek istiyoruz.

Her şeyden önce demokrasi, belirli bir değerler sisteminin benimsenmesini zorunlu kılan bir ideoloji değildir. Demokrasiyi kendi ideolojik tekellerine alma eğiliminde olan Sosyalistler ve Sosyal Demokratlar, kendilerini demokrasiyle özdeşleştirmektedirler. Gerçekte ise durum bunun tam tersidir. Bir siyasi yönetim biçimi olarak demokrasi, klasik liberalizmin bir ürünüdür. İnsan temel hak ve özgürlükleri, kanun karşısında eşitlik, anayasal demokrasi,

parlamentarizm, ekonomik özgürlük, azınlık hakları, kuvvetler ayrılığı, temsil mekanizması gibi demokratik prensipler, hep klasik liberalizmin ortaya koyduğu tezlerdir (Coşkun, 2006: 8-16). Liberal olmayan bir demokrasi, diktatörlükten başka bir şey değildir. Liberalizme karşı çıkıp demokrasiyi savunmaya çalışmak bir yapaylıktır. Bu tavır, *demokrat* olarak nitelenmeyi hak etmekten uzak olup ancak *demokratımsı* olarak değerlendirilebilir. Liberalizme karşı çıkmasına rağmen birçok Müslüman yazarın, demokrasiyi savunduğunu iddia etmesi, bu demokratımsı tavra iyi bir örnek oluşturmaktadır.

Halk demokrasileri ve sosyalist demokrasiler gibi sahte kurgulardan bahsedilmesine rağmen, demokrasi düşüncesinin temel olarak liberal demokrasiyle özdeş olduğunu kavramak çok önemlidir. Locke, insanların, devleti, bireyin doğal haklarını yani yaşam, özgürlük ve mülkiyet haklarını koruma şartıyla kurdukları tezini ortaya atarak liberal demokrasinin temellerini atmış bulunmaktadır (Yayla, 1992: 26-46). Bireyin haklarının devlete karşı korunması gerektiğini savunan ve kişisel özgürlüklerin devlet tarafından sınırlanmasına karşı çıkan Mill, temel hak ve özgürlüklerin genişletilmesi düşüncesine önemli katkılarda bulunmuştur (Mill, 1964). Yönetim gücünün tek elde toplanmasının sakıncalarının farkında olan Montesquieu ise güçler ayrılığı prensibini ortaya koyarak anayasal demokrasinin kurumsallaşmasında etkili olmuştur (Tütengil, 1956: 27-32).

Tarihi ve teorik bilgilere çok fazla girmeden, liberal demokrasinin şu iki özelliğinin altını çizmeyi çok önemli bulmaktayız: 1. Bireyler, doğal haklara sahiptirler, 2. Bireysel hakları koruyacak kadar güçlü, fakat tehdit edemeyecek kadar sınırlı bir devlet (gece bekçisi devlet metaforu buraya çok uygun düşmektedir) gereklidir (Hobhouse, 1934: 138-166).

Demokrasi, rekabete dayalı bir yönetim tarzıdır. Toplumun farklı kesimlerinin görüş ve çıkarlarını seslendiren değişik partiler, çoğunluğun oyunu almak için birbirleriyle adil ve eşit şartlarda yarışır. Demokrasilerde halkın yöneticilerini seçme hakkı yani oy hakkı kadın-erkek ayırımı yapılmadan herkese tanınmıştır. Bu yarış sonucunda çoğunluğun oyunu alan siyasi parti, belirlenen süre için iktidar yetkisini kullanmaya hak kazanır. Demokrasinin siyasi rekabet sonucunda iktidarın barışçıl yollarla değişimine olanak tanınması, onun en büyük erdemidir (Schumpeter, 1952: 269).

Siyasi iktidar çoğunluğun oyuna göre şekillenmesine rağmen, demokrasi bir çoğunluk diktatörlüğü değildir. Demokrasinin

çoğunluktan sonra ikinci önemli karakteristiği çoğulculuktur. Çoğunluğun oyunu almak, siyasi iktidarın her istediğini yapabileceği, iktidar gücünü sınırsız bir şekilde kullanabileceği anlamına gelmemektedir (Kukathas, 1999, ss. 31-32). Liberal demokrasilerde siyasi iktidar, insan haklarını, bireysel özgürlükleri ve azınlık haklarını korumak ve güvence altına almak zorundadır.

Liberal demokrasiyle yönetilen devlet, bütün dini ve seküler inançlar karşısında tam tarafsız bir pozisyonda olmak zorundadır. Din devleti kadar devlet dini de demokrasiyle bağdaşmamaktadır. Dini inançları nedeniyle bazı bireylerin siyasi yönetimden dışlanması mümkün değildir. Din ve ideolojiler karşısında nötr olmak zorunda olan demokratik yönetim anlayışı, toplumdaki bütün düşünce ve inançların özgürlüğünü esas almaktadır. Düşünce ve inancından dolayı hiç kimse baskı görmemeli ve hukuk dışı bir muameleye tabi olmamalıdır. Liberal demokrasi, bireyin din ve inanç özgürlüğü alanını devlet dahil her türlü otoritenin müdahalesine kapalı hale getirmektedir.

Demokrasi, bireyin özgürlük hakkını yok eden köleliğin her türüne karşıdır. İnsanın özgürlüğünü kaldırmaya yönelik köleleştirme teşebbüsü aynı zamanda demokrasiyi ortadan kaldırmayı hedeflemektedir. Tek başına ahlaki değer taşıyan bir varlık olarak bireyin özgür olması şarttır. Özgür birey, aktif vatandaş olarak sivil toplumun gelişmesine katkıda bulunur. Demokratik süreçlerin iyi bir şekilde işlemesi için aktif vatandaşların ve sivil toplum kesimlerinin denetleyicilik görevleri çok önemlidir.

Demokrasi, formel olarak yapılan seçimlerden ve siyasi partilerden ibaret değildir. İktidarın demokratik yollarla değişimini içselleştirmiş siyasal kadroların ve sivil otoritenin emrinde olmayı kabul etmiş silahlı kuvvetlerin varlığı demokrasi için çok önemlidir. Serbest Pazar ekonomisi ve hukuk devleti, demokrasinin olmazsa olmazlarıdır (Beetham ve Boyle, 2005: 18-20, 69-70, 80-83). Ve demokrasi hikayesinin devamını, çoğulculuğu, farklılaşmayı ve özgürlüğü esas alan bir sosyo-kültürel yapı mümkün kılmaktadır.

İSLAM'IN HİKAYESİ

Günümüzde İslam hakkında birçok tanım yapılmasına rağmen, İslam'ın bir din olarak algılanması onun özüne daha uygun düşmektedir. İslam'ı bir din olarak anlamak yerine, onu modern bir ideoloji olarak kurgulama teşebbüsleri modern döneme özgü bir gelişmedir. İdeoloji olma, İslam'ın bizzat kendisinden kaynaklanan bir

iddia değildir, dışarıdan ona atfedilmektedir. İslam, kendisini ilahi hak din olarak sunmaktadır. Bir din olarak İslam, bireye Tanrı, hayat, tarih, toplum ve insan hakkında bir değerler ve anlam çerçevesi sunmaktadır. Bu anlam çerçevesini benimseyen insan, hayatın anlamına dair kendisini meşgul eden sorulara İslami şema içerisinde cevaplar bulmaktadır.

İslam, herhangi bir insan tarafından kurulmamıştır. İslam'ın kurucusu bizzat Allah'tır. İslami açıdan hiçbir insan, kendi başına din kurma yetkisine sahip görülmemektedir. İslam Peygamberi, bir din kurucusu değil sadece ilahi mesajı tebliğ eden ve açıklayan bir elçidir. İslam Peygamberinin hiçbir insan üstü ilahi niteliği bulunmamaktadır. O, sadece Allah'tan vahiy alan bir insandır. Vahiy almanın dışında O'nu diğer insanlardan ayıran hiçbir insan üstü özelliği yoktur. Peygamber dahil hiç kimseye insan üstü ilahi nitelikler verilmemesini, insan merkezliliğin İslam'daki bir tezahürü olarak değerlendirmek mümkündür.

İslam'ın hikayesi, Allah'ın İslam Peygamber'ine 1400 yıl önce ilahi vahyini bildirmesiyle Mekke'de başlamıştır. İslam'ın hikayesi, aslında iki şehrin -Mekke/Medine- hikayesidir. Hikayenin Mekke kısmında, İslam Peygamberi, insanlara sadece Allah'ın birliğini ve sadece onun ilah olarak kabul edilmesi gerektiği mesajını iletmiştir. Bu dönemin en belirgin karakteri birey merkezli olmasıdır. İslam'ın bu yeni mesajını benimseyenler, kendilerini bu mesaj çerçevesinde yeniden geliştirmeye ve olgunlaştırmaya çalışmışlardır. Toplumda Müslüman bireylerin varlığı şeklinde yeni bir olgunun ortaya çıktığını gören Mekke yönetimi, Peygamber başta olmak üzere bütün Müslümanlara karşı baskı, zulüm ve terör politikası olarak niteleyebileceğimiz bir uygulamanın içinde olmuşlardır. Otoriter Mekke yönetiminin baskılarından kurtulmak ve daha özgür bir ortamda dinlerini istedikleri gibi yaşamak için Peygamber ve diğer Müslümanlar Medine'ye göç etmişlerdir. Medine'de Müslümanlar bir toplum oluşturmuşlardır. Medine Müslüman toplumu, burada site devleti diyebileceğimiz yeni bir siyasi yapılanma meydana getirmiştir. Medine toplumu, sadece Müslümanlardan oluşan homojen bir yapı değildi. Yahudiler gibi Müslüman olmayan diğer unsurlar da vardı. İslam Peygamberi, bu farklı unsurlarla barışçıl bir şekilde bir arada yaşamak için tarafların haklarını garantiye alan bir anlaşma yapmıştır (Hamidullah, 1968).

Mekke-Medine süreçlerinde ortaya çıkan gelişmeler ışığında İslam'ın temel karakteristiklerine vurgu yapmakta yarar vardır. İslam, insan hakları ve özgürlüklerle bağdaşmayan statükoya karşı bir hareket

olarak ortaya çıkmıştır. Statüko olarak nitelediğimiz eski düzene (*ancient regime*) karşı çıkış, bugün bazılarının iddia ettiği gibi İslam'ı devrimci bir hareket yapmamaktadır. İslam Peygamberi, toplumu tepeden otoriter bir tarzda değiştirmek yerine toplumun doğal dinamikleriyle evrimleşerek gelişmesini esas alan tedrici bir metot izlemiştir. Mekke-Medine süreçlerinde bir toplum mühendisliğinin görülmemesi çok önemli bir olgudur.

Yeni din, ortaya bir din adamları sınıfı ya da dini elit ortaya çıkarmamıştır. Peygamber dahil herkes eşit insanlar olarak kabul edilmiştir. Özel bir dini sınıf ve kurum ortaya çıkarmadan İslam'ın bireysel ve toplumsal düzeyde kademeli olarak gelişiminin sağlanması, dinler tarihinde özgün bir başarı olarak kaydedilmektedir.

İslam, bütün insanları eşit ve özgür bireyler olarak kabul etmektedir. İnsanların renklerinden, dillerinden, cinsiyetlerinden, milliyetlerinden ve sınıfsal konumlarından dolayı birbirlerine üstünlüğü yoktur. İslam insanlar arası eşitlik fikrini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. İslam'daki eşitlik fikri, bütün sosyal ve siyasi işlere hiçbir kısıtlama olmadan katılımı kapsayacak genişliktedir. İnsanları birbirine üstün kılan onların takva dereceleridir, yani onların ruhi ve manevi olgunluklarıdır. Eşit olan insanların hakları ve özgürlükleri vardır. İnsanların canları, malları, aileleri, inançları ve akılları her türlü müdahalenin dışındadır. Bunlara müdahale, Allah nezdinde büyük günah olarak kabul edilmektedir.

Bir ruhban sınıfı ya da kilisesi olmayan İslam'ın dayandığı bir metin vardır. Bu metnin adı Kuran'dır. Tek bir defada Peygambere vahy edilmeyen Kuran, yirmi üç yıllık bir periyot içerisinde bölümler ve ayetler şeklinde indirilmiştir. İslam'da ilahi niteliğe sahip olan tek metin Kuran olarak kabul edilmektedir. Kuran dışında bütün İslam geleneği, başlangıçtan günümüze tamamen insan ürünüdür.

Kuran, birey olarak insanı muhatap almaktadır ve ona seslenmektedir. Kuran, insandan aklını kullanmasını ve sürekli olarak kendini geliştirmesini talep etmektedir. İslam'ın vahiy kitabı, şunu yap şunu yapma şeklinde dini yasaklarla dolu bir kitap değildir. Somut olarak yasaklanan hususların sayısı çok azdır. Dini emir ve yasakların çok az olması, insanın bireysel ve toplumsal sorunlarını aklını kullanmak suretiyle çözmesi için kendisine esnek olarak şekillenebilen bir hareket alanı bırakmaktadır. Kompleks teolojik formülasyon ve fikirlerden uzak olan Kuran, dini ve insani işlerde kolaylık ve pratikliğin önemli

olduğunu vurgulamaktadır. Önemli olan bireysel ve toplumsal ilişkilerin adalete ve ahlaka uygun olmasıdır (Kuran'ın temel konularının bir analizi için bkz.: Rahman, 1987).

Bireysel ve toplumsal alanı teokratikleştirmeyen İslam, ilahi nitelikli bir yönetim biçimi ve hukuk düzenini ortaya koymamıştır. Siyasi ve hukuki düzen konusu, teolojik bir konu değil sosyolojik niteliklidir, yani insanın insiyatifine bırakılması gereken alanlardır. Birey, dinamik bir şekilde aklını kullanmak suretiyle bireysel ve toplumsal sorunlarını kendine en uygun şekilde çözecek akli donanıma sahip bulunmaktadır.

Bir din olarak İslam'ın hedefi ahlaklı bir toplum meydana getirmektir. Ahlaklı ve adil bir toplum oluşturma hedefi için Müslümanların siyasi ve toplumsal işlerini yürütecekleri bir hukuk ve siyaset mekanizmasına ihtiyaçları doğal olarak bulunmaktadır. Müslümanlar, bu siyasi ve hukuki mekanizmaları akıllarını çalıştırmak suretiyle oluşturacaklardır. İslam da *İslam devleti* fikri olmamasına rağmen, Müslümanların birden çok siyasi yönetim tarzı ve yasal mekanizma biçimleri mevcut olabilir. Siyasi ve sosyal işlerde çoğulcu yaklaşım, Müslüman toplumun olmazsa olmazıdır. Müslümanların siyaset tarzını İslam'la özdeşleştirmek ve onu İslam'ın uzantısı olarak göstermek doğru değildir. Hukuk içerisinde sınırlanmak şartıyla Müslümanlar monarşiden demokrasiye birçok siyasi yönetimi tercih edebilirler. Tercih edilen siyasi yönetim biçimi, insan temel hak ve özgürlüklerine uygun olduğu sürece İslam, onu meşru kabul etmektedir.

İnsani işlerde kolaylığı, pratikliği ve rasyonelliği esas alan İslam, kısa sürede Mekke-Medine'deki hikayesini bir uygarlık hikayesine dönüştürmeyi başarmıştır. Bu uygarlık hikayesini burada bütünüyle anlatmak mümkün değildir, ancak burada bir hususun altını çizmek istiyoruz. Tarih ve toplum, dinamik ve değişken bir alandır. Din adına bu dinamik ve değişken alanı donuklaştırmak mümkün değildir. Tarih ve toplumu donuklaştırmak yerine dinin de onlarla beraber dinamik olarak gelişmesi gerekmektedir. Tarihin ve toplumun dinamizminin gerisinde kalan dini anlayışlar, onlarla çatışarak körelmektedirler. İslam'ın özüne uygun olarak hayatın ve insanın yeniden dinamik ve rasyonel olarak kavranmasına ihtiyaç vardır. Müslümanların önünde duran büyük meydan okuma budur ve demokrasi problemi bu büyük meydan okumanın bir parçası durumundadır (İslam'ın bir medeniyet olarak gelişimini konu alan bir çalışma için bkz.: Hodgson, 1974).

İSLAM, DEMOKRASİYE KARŞI MIDIR?

İslam dünyasında demokrasi-İslam ilişkisi konusunda olumlu ve olumsuz tezler bir arada seslendirilmektedir. İslam'ı bir din olmanın ötesinde moderniteye ve batının her şeyine itiraz eden ve karşı koyan bir ideoloji olarak düşünen İslamist diyebileceğimiz algılamaya göre, İslam ve demokrasi uzlaşmaları mümkün olmayan iki ayrı kutuptur. İslam'ın kültürel yapı ve beşeri katkıdan tamamen azade, kendisine özgü otantik bir din olduğunu savunan İslamistler, İslam ile hiçbir beşeri sistemi birbiriyle uzlaştırmamaktadırlar. İslam'ın mükemmel son din olarak ilahi bir kaynaktan gelmesine karşılık, diğer ideolojilerin ve sistemlerin ise beşer ürünü olduğuna dair dikkat çeken bu yaklaşım, beşeri ve ilahi olanı radikal bir şekilde birbirinden ayırmaktadır. İslamistler açısından asıl ve değerli olan beşeri değil, ilahi olandır. Beşeri olan sistemler, cahiliye ürünü sapkınlıklar olmaktan başka bir şey değildirler (Kutub, 1980). Beşeri ve ilahi olan arasında yapılan bu keskin ayırım demokrasi konusunda da geçerli kılınarak bir beşer sistemi olarak demokrasinin İslam karşıtı batıl bir sistem olduğu iddia edilmektedir. İslamistler söylemlerinde demokrasiyi antik Yunan'ın ve modern Batının dini olarak göstermeye özen göstermektedirler. Bu söylemle, batıl bir din olan demokrasinin Müslümanların dini olamayacağı mesajını vermeye çalışmaktadırlar.

Demokrasinin Batının dini olduğunu iddia eden İslamistler, Batıdan gelen her şeye şüphe ve korkuyla bakılmasını, demokrasi, insan hakları ve bireysel özgürlükler dahil her türlü değerın Batı emperyalizminin bir oyunu olarak algılanmasını istemektedirler. Müslüman ülkelerde geçmişten günümüze devam eden Batılı sömürgecilik uygulamalarının, Müslümanların zihninde demokrasi ve özgürlük karşıtı olan bu İslamist sunumun haklı olarak görülmesini kolaylaştırdığını göz ardı etmemek lazımdır. Batı sömürgeciliği korkusunun bilinçlerine derin bir şekilde kazındığı Müslüman toplumların önemli bir bölümünde demokrasinin hiçbir zaman gerçekleşmeyecek hoş bir masal olarak algılandığını görmek ve anlamak lazımdır.

İslam'ın radikal bir şekilde demokrasiyi reddettiğini savunanlar, esas çatışmanın Tanrı'nın egemenliği ile insanın (demokrasi söz konusu olduğunda halk egemenliği) egemenliği olduğunu savunmaktadırlar. Bu iddia sahiplerine göre, bireyin ya da toplumun egemenlik kaynağı olması İslami değildir. Demokrasi, halk yani insan egemenliğine dayanmasına karşı Tanrı'nın egemenliği ifadesini şeriatla bulmaktadır. Halkın seçimle yöneticilerini işbaşına getirmesi meşru değildir, çünkü

İslamistlere göre yöneticilerin meşruiyeti, şeriatı uygulamalarından kaynaklanmakta ve şeriatı uyguladıkları sürece halkın onlara itaat etmesi gerekmektedir.

İslamistler, demokratik ülkelerde siyasal katılımın partiler yoluyla olmasını gayri İslami bulmaktadırlar. Onlara göre yönetimin siyasi rekabet ve yarış sonucunda işbaşına gelmesi zorunlu değildir. İslamistlerin değerlendirmesine göre, siyasi rekabet ve yarışın geçerli olduğu demokratik sistemde güçlü gruplar, zayıf olanları ezmek suretiyle iktidar olmaktadır. Bir adım daha ileri giden İslamistler, siyasi partiler arasındaki yarış ve rekabetin sosyal adaleti bozduğu tezini öne sürmektedirler.

İslam'ın hem din hem devlet, hem ibadet hem siyaset olduğunu savunan İslamistler, siyasal yapının ve toplumun bütünüyle İslamlaştırılması gerektiğini savunmaktadırlar. İslam'ın kendisine özgü bir siyasi yönetim tarzı ve devlet projesi olduğunu savunanlara göre, Müslümanların demokrasiye ihtiyaçları yoktur. İslami yönetim biçiminin kurulması için gerekli olan anayasal ve yasal hükümler Kuran'dan ve diğer şer'î kaynaklardan çıkarılmalıdır, çünkü din ve dünya işlerinin hepsi İslam'da düzenlenmiş bulunmaktadır. Kitlesele zihinde demokrasi ve İslam'ın birbirinin karşıtı olduğu şeklinde bir algı yaratmaya yönelik bu argüman sahipleri, İslam ve demokrasi birlikteliğinin imkansızlığını iddia etmelerinin yanında dindar biri için demokrasinin anlamsızlığını ve değersizliğini ortaya koymayı da istemektedirler.

Demokrasi karşıtı bu argümanlar ileri sürülmek suretiyle İslam, din olmaktan çıkarılıp katı ve değişmez bir ideoloji durumuna getirilmektedir. İdeolojileştirilen İslam'ın, beşeri sistemler karşısında daha değişmez, katı, güçlü ve tavizsiz bir alternatif olacağı sanılmaktadır. Özgürlük, çoğulculuk, çok kültürlülük, siyasal katılım, serbest piyasa ekonomisi, siyasi partiler, insan hakları gibi demokratik sistemin değerleri, katı İslamist ideoloji tarafından salt Batı emperyalizminin icatları konumuna indirgenmektedir. İlahi kaynaklı oluşuna vurgu yapılarak İslam'ın tek başına yeterli olduğu, bütün beşeri değerlerden üstün olduğu ve hiçbir şeye ihtiyaç duymadığı söylenmektedir. İslamist anlayış, İslam'ı insan hayatının bütün yirmi dört saatini en ince ayrıntılarına kadar düzenleyen, bireyin ve toplumun ihtiyaçlarını en mükemmel bir şekilde karşılayan totaliter bir ideoloji olarak algılamaktadır. Medine Vesikası etrafında yapılan tartışmalarda Medine modelinin, demokratik teorinin eksikliklerini de gideren daha

ileri bir model olduğunu iddia eden İslamistler, müslümanlara demokrasiyi aşırp günümüzde yeni bir Medine toplumu kurulmasına yönelik çağrılarda bulunmaktadırlar. Bu çağrılarını, bireyin ve toplumun bir bütün olarak homojenleştirilmesini ve İslamileştirilmesini hedefleyen totaliter İslamizmin bir sonucu olarak değerlendirmek mümkündür. Hayatın her alanını kapsayan ve düzenleyen bir ideoloji olarak sunulan İslam, demokrasiye karşı hale getirilmek suretiyle totaliteryanizmin İslami bir formu üretilmektedir. İslam'ın demokrasiye karşı olduğunu iddia eden İslamistlerin totaliter ideolojileri, Müslüman toplumların demokratikleşme, özgürleşme ve müreffeh taleplerine hiçbir katkı sunmamaktadır. İslamistler, demokrasi karşıtı söylemleriyle aslında İslam'ı ve Müslümanları değil, İslam ülkelerine hükmeden otoriter ve totaliter idarelerin güçlenmesine katkı yapmaktadırlar. İslam ülkelerinin hiçbirisi, kriterlere uygun bir liberal demokrasiye sahip değildir. İslam'ın Allah'ın egemenliğine, demokrasinin ise halkın egemenliğine dayandığı gerekçesiyle demokrasi-İslam karşıtlığı üretmek, bu ülkelerdeki totaliter ve otoriter idarelerin işine gelmektedir, çünkü mevcut otoriter ve totaliter idarelerin hiçbirisi, halkın demokrasi yoluyla güçlenerek yönetimde söz sahibi olmasını ve iktidarı onlarla paylaşmayı istememektedir

İslamist ideolojinin kısır ve reaksiyoner bir yaklaşımla İslam adına demokrasi düşmanlığı yaptığı görülmektedir. Onların İslam adını kullanmaları, hiçbir şekilde bireyi ve özgürlüğünü değersizleştiren zihinsel anlayışlarını geçerli kılmamaktadır. Müslüman toplumların böyle bir totaliter ideolojiye ihtiyacı yoktur. Müslüman toplumların, İslam'ı kendisine rakip olarak görmeyen çoğulcu, özgürlükçü, sivil ve birey merkezli bir liberal demokrasiye ihtiyaçları vardır.

DEMOKRASİ İSLAM'DAN ÇIKARILABİLİR Mİ?

Modern değerlerle İslam ve Müslüman kimliği arasında bir çatışma olmadığını savunan ve bunlar arasında bir uyum olduğu şeklinde önemli bir yaklaşımı seslendiren Müslüman yazarlar vardır. İslamist ideolojiyle kıyaslandığında daha dengeli olarak nitelenebilecek bu yaklaşıma göre, İslam, demokrasiye ve ilerlemeye karşı değil, bilakis kendi doğasında bunları barındırmakta ve zorunlu kılmaktadır. İslam'ın demokrasiyle uyumlu olduğunu söylemek yetmemektedir. Toplumun, İslam'ın demokrasiyle uyuşturğuna ikna olması için konuyla ilgili İslami bir dil kullanılmakta ve değişik dini referanslar gündeme getirilmektedir.

maneviyat biçimi değildir, o sadece birçok siyasi yönetim biçiminden bir tanesidir. Ama o, bu siyasi yöntemlerin en önemlilerindedir.

Önemli olan İslam ve demokrasi arasında diyalojik bir ilişkinin kurulmasıdır. İslam ve demokrasinin bir arada bulunma imkanının olup olmadığı sorusu, bu diyalojik ilişkinin ana problemidir. İslam'ın demokrasiye evet mi ya da hayır mı dediğine dair çok canlı tartışmalara sahip olan modern İslam düşüncesi, demokrasinin İslam'la beraber mümkün olup olmadığı sorusunu ise aynı canlılıkta tartışmamıştır. İslam ve demokrasi birlikteliğinin imkanı sorusunun, teolojik, sosyolojik, kültürel, psikolojik, felsefi ve siyasi açılardan irdelenmesi gerekmektedir. Demokrasinin İslam'a uygun olup olmadığı tartışmasından çok, demokrasi-İslam birlikteliğinin mümkün olup olmadığına dair berrak bir teolojik anlayışa İslam dünyasının ihtiyacı bulunmaktadır.

İslam bir dinin adı iken, demokrasi ise siyasi bir yönetim biçiminin adıdır. Bir din olan İslam, mensuplarına mutlak dini hakikatler sunmaktadır. Demokrasi ise mutlak hakikat sunma iddiasından uzak olarak yönetimin doğru ellerde olmasını sağlamaya çalışmaktadır. İslam'ı sadece din, demokrasiyi ise siyasi bir yönetim biçimi olarak kavramak önemlidir. İslam ve demokrasiden zorlama bir *İslami demokrasi* ya da *demokratik teokrasi* şeklinde yeni bir siyasi rejim çıkarmaya gerek yoktur. Önemli olan özgürlükçü demokrasinin Müslüman toplumlarda işleyebileceğini ortaya koymak ve İslam'ı bu işleyişin önüne engel olarak dikmemektir.

Bazı İslam ülkelerinde demokrasi ve hukuk dışı olan kurumların vesayetinde güdümlü demokrasi denemeleri yapılmakta, demokratik teokrasi ya da maneviyatçı demokrasi gibi ne olduğu belirsiz kavramlar ileri sürülmektedir. Suudi Arabistan'a hükmeden despotik idareye *çöl demokrasisi* diyecek kadar demokrasi ve özgürlük konusundaki cehaletini sergileyenlere bile rastlanmaktadır. Demokrasiye yapay ve zorlama renkler vermeye kalkışmak demokrasiyi otoriteryanizme dönüştürmekten başka bir işe yaramamaktadır. Demokrasinin özde niteliği liberalliktir. İslam dünyasının, demokrasinin sözde yorumlarıyla zaman kaybetmek yerine, liberal demokrasiye olan talebini ifade etmesi gerekmektedir.

Liberal demokrasi, İslam dünyası için en uygun siyasi seçenek olarak karşımızda durmaktadır, çünkü Müslümanların özgürlük, refah, hukuk ve barış konularındaki talepleri, en iyi liberal demokrasiyle

yönetilen siyasi bir yapı içinde karşılanabilir. Müslüman ülkelerin liberal demokrasiye geçişteki en büyük sorunu, İslam dünyasında mevcut otoriter ve totaliter siyasi yapıların demokratik sürecin içerisine bir türlü sokulamamasıdır. Günümüzde Müslüman ülkeler, monarşiler, askeri diktatörlükler, tek parti diktatörlükleri, şeyhlikler ve emirlikler şeklinde otoriter ve totaliter yönetim biçimleriyle idare edilmektedirler. Toplum kendi içine kapatan, kurdukları güçlü polis ve istihbarat teşkilatlarıyla sosyal yapıyı güç ve baskı yoluyla kontrol eden bu otoriter ve totaliter rejimler, dış dünyada meydana gelen küreselleşme, demokrasi, sivil toplum, çoğulculuk, serbest piyasa ekonomisi gibi değerlerden çok az etkilenmekte ya da hiç etkilenmemektedirler. Hatta Sovyet rejiminin çökmek zorunda kaldığı bu çağda, bu otoriter ve totaliter idarelerin güçlenmekte olduğu bile görülmektedir. Demokrasinin üç temel ögesi olan serbest seçimler, siyasi katılım ve temel hak ve özgürlükler konusunda bazı Müslüman ülkelerde atılan bir takım küçük adımların bile büyük tartışmalarla ve zorluklarla atıldığı görülmektedir. İslam dünyasında bir büyük demokrasi dalgası olarak niteleyebileceğimiz gelişmeler zinciri şimdiye kadar gerçekleşmiş değildir. Bugün, sorun demokrasinin İslam'a uygunluğu sorunu değildir. Öncelikli olarak İslam ülkelerine hakim olan otoriter yönetimlerin demokratik bir sürece girerek dönüşüm geçirmeleri gerekmektedir. İslam dünyasının İslam-demokrasi çatışması diye bir problemi yoktur. İslam dünyasının demokrasi, özgürlük, hukuk ve refah problemi vardır. Demokrasinin varlığı, sorunu oluşturmamaktadır. Asıl sorunu oluşturan, demokrasinin yokluğudur.

İSLAM VE TEOKRASİ

Dini, insan hayatını bütün olarak belirleyen bir ideoloji olarak anlamanın bir sonucu olarak, devletin de din tarafından yönetilmesi gerektiği şeklinde bir düşünce ortaya çıkmaktadır. Bu teokratik anlayış sonucunda kilise ve ruhbanlar gibi dini kurum ve sınıflar, devletin üstünde bir iktidar olarak belirmeye başlamış, Tanrısal iktidarın temsilcileri olarak kilisenin devleti de yönetmesi gerektiğini iddia etmişlerdir. Teokrasilerde Tanrı'nın egemenliği adına egemenlik aslında Tanrı'ya değil, kilise ve ruhban sınıfına verilmektedir (Daver, 1972: 169-170). Demokrasinin gelişmesi, ancak ruhban sınıfının ve kilisenin teokratik egemenliği aşıldıktan sonra mümkün hale gelmiştir. Teokraside devlet, hukukla sınırlı bir yapı olarak değil, dini kurumlar karşısında iktidarı sınırlanmış bir yönetim olarak karşımıza çıkmaktadır.

İslam'da Tanrı adına toplumu yönetme hakkına sahip bir ruhban sınıfı olmadığı gibi kilise gibi bir kurum da yoktur (Siddiqui, 1992: 206-207). Yönetimi belirli bir ulema zümresinin ya da halife gibi bir kişinin tekeline verme anlayışı da reddedilmiştir. Siyasi yönetimin belirlenmesinde bütün toplum hak ve sorumluluk sahibidir. Yönetimin nasıl belirleneceğini standart ve değişmez bir şekle bağlamayan İslam, günün şartlarına göre değişen toplumsal, siyasi ve hukuki ihtiyaçlara ve taleplere yönetim biçimini belirleme görevini topluma bırakmıştır. Siyasi yönetimin belirlenmesinde toplumun mutlaka rızası alınmalıdır. Toplumun rızası alınmak suretiyle iktidarın barışçıl bir şekilde el değiştirmesine olanak tanınmaktadır. İslam'da ilahi otoritenin temsilcisi konumunda dini bir kurum ve sınıfın olmaması, devleti dinin yönetmesi gerektiği düşüncesini temelsiz kılmaktadır. İslam'ın teokratik olmayan doğası, devleti direkt olarak bireysel ve toplumsal talepleri karşılama yükümlülüğüyle karşı karşıya getirmektedir, çünkü devletin bir dini kurumun ya da sınıfın taleplerini gerçekleştirme gibi bir yükümlülüğü bulunmamaktadır.

Tanrı'nın temsilciliği görevini ruhban sınıfına ve kilise gibi bir kuruma vermeyen İslam'ın birey vurgusu tamamen teokrasi karşıtı bir nitelik taşımaktadır. Hayatın her tarafında yükseltilmesi gereken asıl değer bireydir, her şey insan için vardır, çünkü insan, varlıkların en şerefli sidir. Ahlaki niteliklere göre yaşayan, çalışan, üreten insanlar, yaptıklarının karşılığını mutlaka alacaklardır. Azgınlık yapan, hakları ihlal eden ve kötülük işleyen insanlar, hukuk ve Tanrı karşısında sorumlu olup hesap vereceklerdir. Ahlaki ve hukuki kurallara uyduğu sürece bireyin özerk olduğu düşüncesi, İslam'la çok uygunluk göstermektedir. Belirli bir dini sınıfın teokratik iktidarını reddeden İslam, devlet karşısında bireyin haklarının öne çıkarılmasına vurgu yapmaktadır. Bireyin hak ve özgürlükleri, her türlü ideolojik ve teokratik amacın üstündedir. İslam'ın bireysel hak ve özgürlükler konusundaki hassasiyetinin aksine teokratik anlayış, bireyin haklarını devlete karşı savunmamaktadır. Teokrasi, siyasi gücü hukuk temelinde değil teokratik doğmalar ve kurumlar çerçevesinde sınırlamaya kalkmaktadır. İslam, teokrasinin aksine siyasi gücün hukukla sınırlanması gerektiğini öngörmektedir.

İslam'da devleti Tanrı adına yönetme iddiasına sahip bir dini kurum ve sınıf olmamasına rağmen, İslam tarihinde kendilerini Tanrı'nın yeryüzündeki halifesi ya da gölgesi olarak gören monarkların sayısı az değildir. Tarihteki teokrasi iddialarının ve bu iddiaların

günümüze yansımalarının, hiçbir İslami dayanağı bulunmamaktadır. Günümüzde bazı İslamist yazarlar, yasama yetkisinin müçtehit denilen İslam hukukçularına devredilmesi gerektiğini savunmaktadırlar. Bu, siyasi yetkilerle donanmış yeni bir ruhban sınıfının ihdası anlamına gelmektedir. İlmi birikimlerinden dolayı müçtehitlerin yasama yetkisine sahip olması mümkün değildir, çünkü hukuk uzmanı olarak kabul edebileceğimiz müçtehitlere birtakım siyasi ayrıcalıklar tanımak, sivil ve özgürlükçü demokrasiyle bağdaşmamaktadır. Müçtehitlere yasama yetkisi tanınması, teokrasiden başka bir şey değildir. Teokrasilerin aksine özgürlükçü demokrasilerde, yasamayı müçtehitler değil halkın seçimle işbaşına getirdiği temsilciler yapmaktadırlar.

İslam'ın bir teokrasi olup olmadığı tartışmasında en can alıcı kavram egemenliktir. Egemenliğin Tanrı'ya ait olduğunu iddia ederek İslami bir teokrasiyi savunan İslamistler, İslam'ın siyasi düzenin niteliğiyle ilgili yaklaşımını kavramamış gözükmektedirler (Bkz.: Mevdudi, Hilafet ve Saltanat, ss. 20-27). Sosyal ve siyasi işlerde egemenliğin niteliği teolojik ve teokratik değil, sosyal ve politik niteliklidir. Başka bir ifadeyle siyasi egemenliğin niteliği antropolojiktir. İnsanlar akıl ve iradeleriyle siyasi egemenlik alanını belirleme gücüne sahip bulunmaktadırlar. Egemenliğin antropolojik boyutunu inkar eden İslamistler, hüküm koymanın sadece Tanrı'ya ait olduğunu iddia ederek beşeri irade ve çabanın yasa koyamayacağı şeklinde naif bir argüman geliştirmektedirler.

Demokratik egemenlik kavramı, Tanrısal egemenliğe alternatif ya da Tanrı'ya meydan okuyan bir egemenlik anlayışı değildir. Demokratik egemenlik, sınırsız ve sorumsuz bir egemenlik anlayışı da değildir. Demokratik egemenlik, insan temel hak ve özgürlükleriyle sınırlı olmak şartıyla kullanılan bir egemenlik anlayışıdır. İnsan temel hak ve hürriyetlerini ihlal eden ve hukuk dışına çıkan bir egemenlik anlayışı, meşruiyetini yitirdiği gibi demokratik niteliğini de kaybetmektedir, çünkü özgürlükçü demokrasi açısından çoğunluk iradesi ya da devletin varlığını koruma adına bireysel hak ve özgürlüklere keyfi olarak müdahale etmenin hiçbir meşru dayanağı bulunmamaktadır.

Demokrasiye daha sempatiyle yaklaştığını söyleyen bazı İslamcı yazarların egemenlik kavramı konusunda ikilem içinde oldukları görülmektedir. Egemenliğin kaynağının tamamen ilahi olduğunu iddia eden bu yazarlar, Tanrı adına egemenliği seçim, biat ve şura yoluyla halkın kullandığını söylemektedirler. Bu görüşü demokratik teokrasi olarak nitelemek mümkündür. Teokrasi ve demokrasiyi uzlaştırmaya

çalışan bu görüş, teokratik diktatörlüğe demokrasi yoluyla meşruiyet ve çekicilik kazandırtmak gibi bir zafiyeti bünyesinde barındırmaktadır. Demokrasi-teokrasi sentezini savunanların, siyasal ve toplumsal alanda egemenliğin kaynağının tamamen beşeri olduğu şeklinde net bir görüş ortaya koyamamaları nedeniyle onların demokrasi anlayışlarının niteliğini tam olarak belirlemek zor gözükmektedir.

İslam'ı teokratik bir yönetim biçimi olarak algılamalarından dolayı onun demokrasiyle uyuşmadığını iddia eden bazı kimselere göre, İslam, demokratik rejim için her zaman tehdit konumundadır. Bu iddiayı sürekli olarak tekrarlayanların çoğunun, demokrasinin toplumda özgürlükçü, çoğulcu ve sivil nitelikleriyle gelişmesini sağlamak gibi bir amaca sahip olmadığını söyleyebiliriz. Tehdit söyleminin, daha çok demokrasiyi koruma ve kollama adına topluma otoriter yollardan yapılan müdahaleleri meşrulaştırmak için sürekli olarak tekrar edildiği görülmektedir. Demokrasinin, İslam'a karşı korumaya ve kollamaya ihtiyacı yoktur. Demokrasiyi koruma ve kollama görevini kimse kendinde bulma hakkına sahip de değildir. Müslüman toplumların, demokrasinin sözde İslam tehdidine karşı korunması diye bir şeye ihtiyaçları yoktur. Bu toplumlar, olmayan demokrasiyi koruma iddiaları yerine, özgürlükçü ve sivil niteliklere sahip, reel ve işlevsel anlamda işleyen demokratik yönetimlere ihtiyaç duymaktadırlar.

İSLAM, DEMOKRASİ VE EŞİTLİK

Demokrasi, özgürlük ve eşitlik değerlerine dayanan bir siyasi yönetim biçimidir. Demokrasi, bütün insanları hukuk ve siyasi yönetime katılma bakımından eşit kabul etmektedir. Demokratik sistemde, toplumun bütün üyeleri siyasi yönetime katılma konusunda eşit haklara sahiptirler ve bu haklarını yapılan seçimlerde oy şeklinde kullanırlar. İnsanların barış ve güven içerisinde hayatlarını devam ettirebilmeleri için, bütün toplum kesimlerinin eşit bir şekilde yönetimin belirlenmesine katılması gerekmektedir (Holden, 2007, ss 18-21). İnsanlar, insan olmak bakımından eşit derecede değere sahiptirler. Siyasi yönetime katılma hakkı, bireylerin insan olmaktan kaynaklanan doğal haklarıdır. Seçim gibi demokratik mekanizmalara katılmak suretiyle, insanlar aynı zamanda bireysel kaderlerini tayin etme hakkı olarak ifade edebileceğimiz haklarını da kullanırlar (Beetham ve Boyle, 2005, ss. 1-5). Kendi kaderini tayin etme hakkını bireye veren demokrasinin bu eşitlikçi ruhu, İslam'la büyük uyum göstermektedir, çünkü İslam, insanlar arası hiyerarşiler ya da sınıflar ihdas etmemiştir. İslam'a göre Tanrı, insanları eşit bireyler olarak yaratmıştır. İnsanları birbirlerine üstün kılan tek

faktör takvadır, yani bireylerin kendileri ve toplum için ürettikleri artı değerler yani hayırlı davranışlardır (Kuran, 67:2).

İslam'ın insan anlayışı, demokrasinin eşitlikçi ruhuyla uyum içerisinde olmasına rağmen, bu alanda ciddi problemlerin ortaya çıktığı da görülmektedir. Değişik kimseler, kadınlarla erkekler, özgür insanlarla köleler, Müslümanlarla gayr-i müslimler arasında ayrımlar yapmakta ve biri lehine diğeri aleyhine olacak şekilde hukuki ve sosyal kısıtlamalar ve ayrımcılık iddialarında bulunmaktadırlar. Bu tarz ayrımcılıklar, İslam'ın anti-hiyerarşist özünüyle bağdaşmadığı gibi, doğal insani haklar ve insanlar arası eşitlik ilkeleriyle de çatışmaktadır. Kadın-erkek arasındaki eşitsizliği temellendirmek için biyolojik ve psikolojik nitelikli doğal farklılıklara, Müslüman ve gayr-i Müslim arasındaki eşitsizlik için de dini farklılıklar ön plana çıkarılmaktadır. İslam'ın anti-hiyerarşist ve insan merkezli özünü ön plana çıkararak bu ayrımcılıklarla mücadele etmek yerine, geçmişte yapılan bu ayrımları haklılaştırmaya çalışan bir eğilimin güçlü bir şekilde devam etmesi, demokrasi ve özgürlük açısından ciddi bir sorun yaratmaktadır, çünkü demokrasi, bütün toplum için maksimum düzeyde eşitlik, hukuk, refah ve özgürlüğü gerçekleştirmeyi hedefleyen bir yönetim biçimidir. Demokratik siyasi yapı, bütün insanların eşit ve özgür bireyler olarak katılımlarıyla ortaya çıkmaktadır. Kadın-erkek, özgür-köle, Müslüman-gayr-i Müslim şeklinde geçmişte yapılan ayrımları günümüzde aynen tekrar etmek ve haklılaştırmak yerine, insanlar arası eşitliği istisnalar yapmadan savunan daha insani ve özgürlükçü bir bakış açısına ihtiyaç vardır. İnsanlar arası eşitlik, hem demokrasinin hem de yaşadığımız dünyanın bir gereğidir, çünkü dünya, sadece üstün olan erkeklere, ya da Müslümanlara ya da efendilere ait değildir. Bu dünya, cahilin-okumuşun, köylünün-şehirlinin, kadının-erkeğin, Müslümanın-gayr-i Müslimin, köle-efendinin, elitin-halkın, kısacası bütün bireylerin dünyasıdır.

İSLAM, DEMOKRASİ VE BİREY

İslam, salt dini yasaklardan oluşan bir din olarak anlaşılacağı gibi, demokrasi de otoriter bir siyasi sistem düzeyine indirgenemez. İslam ve demokrasinin ortak karakteri, insan merkezli olmalarıdır. İnsana rağmen bir İslam olmayacağı gibi özgürlükçü bir demokrasinin işlemesi de mümkün değildir. İslam, bireyi muhatap almakta ve onu, özgürce yaptığı davranışlardan dolayı sorumlu tutmaktadır. Bireyin, özgürlüğünü bir başka otoriteye teslim etmek suretiyle sorumluluktan ve özgürlükten kaçmasını İslam hiçbir şekilde kabul etmemektedir.

İnsanı, özgür tercihlerde bulunabilen bir varlık olarak kabul eden demokrasi açısından da birey, sorumluluk alan ve aktif katılımında bulunan özne olarak düşünülmektedir.

Dini ve siyasi platformun öznesi, bireydir. Birey atlanarak hiçbir şeyin gerçekleşmesi mümkün değildir. Birey, bir dini ya da ideolojiyi kendisi için doğru olarak kabul edebilir, ancak o doğrunun dışında diğer bireyler, başka doğruları benimseyebilirler. Bireylerin değişik siyasi, ideolojik, dini ve kültürel görüş ve tercihlerinin demokratik süreçlere dahil edilmesi gerektiğini öngören demokrasi, insanların yanılmaz tek gerçeğe sahip olmalarının olanaksızlığı gerçeğinden hareket etmektedir. Hakikat tekliğinin imkansızlığının bir sonucu olarak kaçınılmaz bir şekilde farklı bilgiler, farklı inanç ve değerler ortaya çıkacaktır. Demokrasi, insani farklılıkları çatıştırmak yerine onların barışçıl bir şekilde bir arada yaşamalarına olanak sağlayan bir araç durumundadır. Sağlanan bu barışçıl ortamda, farklı hakikat algılamaları, birbirlerine yapıcı yönde katkı sunabilir ve birbirleriyle olumlu etkileşim şansına sahip olabilirler. Hakikat tekelciliği alışkanlığından kurtulup kendileri dışında da birçok hakikatin olduğu gerçeğini hazmetmeleri, dinlerin demokrasiyle pozitif ilişki geliştirme kapasitelerini genişletecektir.

Demokrasi, ancak ötekinin tanınması ve kabul edilmesiyle mümkün olabilen ve işleyen bir sistemdir. Ötekiyle diyalog ve iletişim kurma olanağı veren bir platform meydana getiren demokrasi, insanları birbirine benzeştirmemekte farklılaştırmaktadır. Öteki, benden aşağı olan ya da üstün olan kişi değildir. Öteki, sadece insani sorunlara benden farklı yaklaşımlar gösteren biridir. Ötekinin farklılaşarak özgürce kendisini gerçekleştirmesi, demokrasinin ahlaki temelini oluşturmaktadır. Demokrasi, sadece seçimlerden meclislerden ya da siyasi partilerden ibaret değildir. Demokrasinin esas niteliği, bireyler arası farklılığı tanınması ve bu farklılıkları yönetime katarak müesseseleştirmesidir. Demokratik mekanizmalarla bireysel farklılıklarını bir araya getiren ve yönetime katan herkes, toplumun ve kendilerinin değişerek devamını sağlamaktadır. Her birey, özgündür ve özgünlüğünün bir sonucu olarak özgürce kendini farklılaştırmalı ve geliştirmelidir. Bireysel ve toplumsal farklılıkları özgürlüğün bir gereği olarak algılamak, demokrasiyi bireysel dünyada temellendirmektedir. Farklı olana düşmanlık ve kendi görüşümüze fanatik bir bağlılık, bizi bir kesin inançlıya dönüştürmesine rağmen, liberal demokratik tutum fanatizmin ve dışlayıcılığın tam karşısında durmaktadır.

Özgürlük ve demokrasi, birincil derecede önemli olan değerlerdir. Herkesten bizimle aynı inancı paylaşmasını ya da bizim gibi olmasını bekleyemeyiz, ama herkesten bireysel özgürlüklere ve farklılıklara saygılı olmasını bekleyebiliriz. Özgürlüğü ve demokrasiyi esas almak, bireysel ve toplumsal plüralizmi, çok sesliliği benimseme anlamına gelmektedir. Özgürlük ve demokrasi, hem ben hem o, hem biz hem onlar demeyi bireye öğretmektedir.

Siyasi bir yönetim biçimi olmanın ötesinde, bir tutum alış biçimi olarak ortaya çıktığında demokrasi, bireyi esas aldığını daha çok tezahür ettirmektedir. Özgürlükçü ve demokrat olan bireylerin oluşturduğu bir toplumda demokrasi sağlıklı olarak işleme şansına daha çok sahip bulunmaktadır. Demokrat karakter, her bireyin kendisine göre bir ahlak anlayışı olduğunu, kendisine uygun ihtiyaç ve idealler çerçevesinde dini, düşünsel, ekonomik, kültürel ve diğer açılardan farklılaşabileceğini ve bu farklılaşmaların içselleştirilmesini esas almaktadır. Demokrasi, farklılıklarını onaylamasak da diğer bireylerin farklılaşmalarını tabii bir hak olarak içselleştirmeyi gerekli kılmaktadır. Ötekileştirme yerine, ötekinin varlığını tanımak esastır. Dinimiz, cinsiyetimiz, inancımız, ideolojimiz ve ekonomik durumumuz ne olursa olsun barış içinde bir arada yaşamak için, farklı olana saygı bilinci şeklinde bir demokrat tutum geliştirmemiz gerekmektedir. Herkes farklı olana saygı gösterme olgunluğuna sahip olabilir, çünkü demokrasi yönünde tercihini kullanan herkesin demokrat olması mümkündür.

Özgürlükçü ve demokrat bir tutum alış, insan ilişkilerinde niteliksel olarak bir değişim yaratmaktadır. Özgürlükçü ve demokrat bir tutum içinde olan bireylerin bir insanı kendilerine yakın hissedebilmeleri için, o insanın kendileriyle aynı dini, milliyeti, cinsiyeti, rengi, ideolojiyi ya da coğrafyayı paylaşması artık yeterli değildir. Bizimle aynı dini ya da milliyeti paylaşan biri, fanatik ve saldırgan bir kişi olabilir. Öte yandan bizimle aynı inancı ya da milliyeti paylaşmayan bir kişi, bireysel özgürlüklere saygılı, diğer insanların farklılıklarına olumlu bakan ve insan hakları konusunda çok duyarlı bir kişi olabilir. Özgürlük, hukuk ve demokrasi değerlerini esas alan biriye, böyle bir durumda fanatik ve saldırgan karakterdeki dindaşımızla ya da soydaşımızla ilişkilerimiz doğal olarak sorunlu olacak ve bu ortak noktalarımıza rağmen onunla farklı konumlarda yer almamız kaçınılmaz olacaktır. Öte yandan aynı inancı ya da milliyeti paylaşmadığımız bir kişiyi, özgürlük, hukuk ve demokrasi değerlerini içtenlikle benimsemesinden dolayı kendimize daha yakın hissedeceğiz.

Özgürlük ve demokrasinin önceliğe alınması, dinin asıl olmaktan çıkarılması ya da ikincil plana düşürülmesi anlamına gelmemektedir. Sadece özgür ve demokratik şartlar altında kişilerin, özgün ihtiyaç ve ideallerine uygun olarak tercihlerde bulunmaları durumunda, onların kendileri için daha iyi bir hayata sahip olma imkanı sağlamasından dolayı özgürlük ve demokrasi öncelikli olarak çok değerlidirler. Özgürlük ve demokrasi ortamında bireyler, kendilerine uygun dini tercihlerde bulunabilir, dinlerini özgürce yaşayabilir ve dini tecrübelerini istedikleri gibi geliştirebilirler.

İSLAM, DEMOKRASİ VE TOPLUM

İslam'da topluluk kavramına özel bir vurgu vardır. Kuran, toplumların pozitif ve negatif nitelikleri üzerinde özellikle durmaktadır. İslam'da negatif özelliklere sahip toplumu nitelemek için 'cahiliye toplumu' kavramı kullanılmaktadır. Cahiliye toplumu, cahili değerlerin hakim olduğu toplum tipidir. Cahiliye değerleri olarak kastedilen kabilecilik, asabiyetçilik, ırkçılık, şiddet, baskı ve paganizmdir. Cahiliye toplumunun bütün değerleri, hukuk, tolerans ve özgürlük karşıtı bir doğaya sahiptirler. Cahiliye toplumunu, zulüm ve baskının hüküm sürdüğü, hukuk ve özgürlük karşıtı otoriter ve totaliter ideolojilerin yönettiği bir toplum olarak değerlendirebiliriz. İslam, cahiliye toplumunun değerlerine karşı, adalet ve ahlakiliğin hakim olduğu bir toplum modelini savunmaktadır. Teokratik bir din devleti kurmak gibi bir ideali olmayan İslam'ın ahlaki ve adil bir toplum oluşturma gibi bir amacı vardır. İslam'a göre adaletin ikame ve idame edilmesi, iyi bir toplumunun en temel görevi ve vasfıdır. Bütün topluma adaleti adil bir şekilde dağıtan hukuki mekanizmaların olması gerekmektedir.

Toplumun adalet ve ahlak üzerine kaim olmasını isteyen İslam, hiçbir şekilde Müslümanları kendi içine kapanmaya ve diğer sosyal gruplardan soyutlanmaya teşvik etmemektedir. İslam, Müslümanları farklı olanla barışçıl bir şekilde yaşamaya teşvik etmektedir. Bu teşvik sonucunda, Müslümanlar, tarihte farklı dini ve sosyal gruplarla bir arada yaşamının başarılı örneklerini gerçekleştirmişlerdir. Farklı olanla sosyal ilişki ve diyalog içinde olma, dini açıdan hep istenen ve arzu edilen bir şey olmuştur. Dini açıdan homojen bir toplum yaratma, İslam'ın hedefi değildir, çünkü İslam, toplumun etnik, dini, kültürel ve sınıfsal açılardan farklılaşmasını doğal kabul etmektedir. Şiddet eylemleri ya da devlet otoritesini kullanmak suretiyle toplumu dini ya da etnik açılardan homojenleştirmeye kalkmanın hiçbir İslami gerekçesi bulunmamaktadır. Bilakis böyle bir etnik ya da dini temizlik hareketi,

sünnetulah'ın insani çoğulculuk yasasına karşı yapılan bir müdahale olacağından günah durumundadır.

Toplum gibi İslam da homojen değildir. İslam'ın bizzat içinde farklı dini anlayışlar ortaya çıkmış ve dini hayat sosyolojik olarak çeşitlenmiştir. Tarihte toplumun ve İslam'ın çoğulcu gerçekliğini dikkate almayan bazı otoriter yönetimler, toplumu İslamlaştırma adı altında birçok yanlış politika ve müdahalenin uygulayıcısı olmuşlardır. Toplumun İslamlaştırılması adına yürütülen bu politikalar, toplumun doğal gelişimini bozmaktan başka bir işe yaramamıştır. Günümüzde, topluma herhangi bir din ya da ideoloji adına tek bir gerçeklik anlayışını dayatmanın imkanı kalmamıştır. Toplumun rasyonel olarak dizayn etmek pozitivist bir fanteziden başka bir şey değildir. Günümüzde gerçek, tek ve yalın olarak düşünülmemektedir. Toplumun karmaşıklık, değişkenlik, çeşitlilik, karşılıklı olarak etkileşim, toplumsal olayların kestirilemezliği gibi yeni niteliklerden oluştuğunu biliyoruz.

Demokrasinin kendisi bir yaşam biçimi değildir ve özel bir ideolojinin benimsenmesini topluma dayatmamaktadır. Demokrasi bireylerin ihtiyaç ve arzularına göre şekillenmiş değişik ve farklı yaşam tarzlarının bir arada yaşamasına olanak veren siyasi bir yönetim biçimidir. Farklı toplumsal grupların barış içinde bir arada yaşamasının koşulları, sadece tek bir dini grubun ya da toplum kesiminin çıkarları düşünülerek sağlanamaz. Demokratik bir yönetimde toplumsal barışı sağlamanın yolu, hem Müslümanların kendi içlerindeki farklılıklarına, hem gayr-i Müslim, dinsiz ve diğer yaşam tarzlarını benimsemiş insanların farklılıklarına saygı gösteren ve bütün toplumsal kesimlerin temel hak ve hürriyetlerini koruyan çoğulcu, özgürlükçü ve hukuksal bir anlayıştan geçmektedir. Din ya da herhangi bir ideoloji referans alınarak toplumsal kesimlerin özgürlük ve hukuk alanları daraltılmamalıdır.

Allah, insanlara siyasal ve toplumsal sorunlarını çözmek için yeterli akıl, güç ve egemen olma özgürlüğü vermiştir. Farklı toplum kesimleri, kendi siyasal ve toplumsal sorunlarını çözmek için siyasal partiler kurabilir, seçim yoluyla temsilcilerini meclise yollayabilir ve seçilen temsilciler aracılığıyla yasama faaliyetini gerçekleştirebilirler. Demokratik yönetimlerde toplumdaki fikir ve çıkar çeşitliliğini temsil eden siyasal partiler, çok önemli bir misyona sahip bulunmaktadır.

Seçimler sonucunda daha fazla oy alan partinin iktidara gelmesi, demokrasinin çoğunluk diktatörlüğü olduğu şeklinde bir eleştirinin yapılmasına neden olmuştur. Ancak demokrasi sadece çoğunluk

ilkesinden meydana gelmemektedir. Demokrasinin ikinci önemli ilkesi çoğulculuktur. Çoğulculuk ilkesine göre, demokratik yönetimlerde azınlığın ve farklı olanın hukukunun çoğunluğa karşı korunması gerekmektedir. Azınlığın çoğunluk tarafından yok edilmemesi ve azınlık grupların iktidarda olmasalar bile güven içinde yaşamaları, demokrasinin olmazsa olmazıdır. İslam-demokrasi tartışmalarında genelde çoğunluk iktidarı tehlikesine çok vurgu yapılmasına rağmen, çoğulculuk ilkesine yeterli vurgunun yapılmaması ciddi bir eksikliklerdir.

İslam ve demokrasi tartışmasında toplumsal çoğulculuk bir tehdit olarak gündeme getirilmektedir. Birçok Müslüman yazar demokratik ilkeler ve kurumları benimsiyor gözükmesine rağmen, farklı hayat tarzları, dünya görüşleri ve kimlikler üzerinde yeterince durmamaktadırlar. Teorik olarak demokratik ilke ve kurumları benimsemek yetmemektedir. Meselenin özü, insanların birbirlerinin sosyo-ekonomik ve kültürel yapıdaki farklılıklarına tahammül kapasitesinin olup olmadığı etrafında dönmektedir.

İSLAM'DA DEVLET KUTSAL MI?

Farklı çıkarlara ve amaçlara sahip değişik toplum kesimleri, birbirlerinin haklarını ihlal etmeden bir arada yaşamalarını sağlamak için yapay bir organizasyon olarak devleti kurmuşlardır. Devlet, insanların farklılıklarını ve haklarını koruyarak bir arada yaşamalarını sağlamak için var olan bir kurumdur. Barış ve hukuk içinde bir arada yaşamayı kurumsallaştırma ihtiyacını karşılamak üzere insanların, devlet dediğimiz organizasyonu kurduklarını söyleyebiliriz.

Devlet, tamamen insan yapımı yapay bir kurumdur. Hiçbir şekilde devlete kutsiyet ve ilahilik nitelikleri atfedilemez. Devletin kutsal bir niteliğe sahip olduğunu söyleyenler, topluma tehlikeli bir yalan söylemektedirler. Kutsal devlet saçmalığına inanmak yerine insanların, devletin var oluş nedeninin toplumu iyi yönetmek, temel hak ve özgürlükleri korumak ve hukuku daim kılmak olduğunu unutmamaları gerekmektedir. Kutsallık ve ilahilik yalanıyla devlet yüceltilmemeli, onun her yaptığı meşru ve haklı görülmemelidir. Devlet meşruiyetini, kutsallık iddiasından değil, yönetilenlerin hak ve özgürlüklerini korumaktan alan bir kurumdur.

Otoriter ve totaliter rejimler, toplumda devlete saygı, güven ve sadakat duygusu oluşturmak için devletin kutsal olduğu yalanını mutlak gerçek gibi herkese empoze etmeye kalkışmaktadırlar. Kutsal devlet fikrinin amacı, toplumu devlete itaatkar bir kul haline getirmektir.

Devletin kutsallaştırılmasının demokrasiyle bağdaşmamasının nedeni de budur, çünkü özgürlükçü demokrasilerde toplumun değil, devletin bireye saygı gösterecek şekilde ehilleştirilmesi gerekmektedir. Mutlaka kutsal olan bir şeylerden söz edilmesi gerekiyorsa, dokunulmazlık anlamında bireysel hak ve özgürlüklerin kutsallığından söz edebiliriz. Devletin kutsallığı kadar özgürlükçü demokrasiyle bağdaşmayan hiçbir şey yoktur.

Hareket noktası birey olan İslam'da da devlet hiçbir şekilde kutsal değildir. Din- devlet bütünlüğü, İslamistlerin iddialarının aksine, namaz gibi, zekat gibi, hac gibi dinin olmazsa olmaz şartlarından biri değildir. İslam devleti tabiri Kuran'da hiçbir şekilde kullanılmamaktadır. İslam devleti düşüncesi, daha çok modern döneme özgü bir kurgu olarak karşımıza çıkmaktadır. İslam devleti fikri, devlet olmayı dinin doğasından kaynaklanan bir zorunluluk olarak sunmaktadır (Udeh, 1982, ss. 77-86). Dinin devleti, devletin de dini olmalı şeklinde formüle edebileceğimiz anlayışın, İslam'ın özünden kaynaklanmadığını, daha çok günümüz şartları altında ortaya çıkan reaksiyoner ve radikal bir ideolojinin ürünü olduğunu söyleyebiliriz.

İslam'ın kendisinden kaynaklanan kendisine özgü kutsal bir devlet anlayışı olmadığı gibi İslami bir devlet yönetimi modeli de yoktur. Bunu İslam'ın pozitif bir özelliği olarak anlamayan bazı İslamcı yazarlar, devlet yönetimi konusunda İslam'ın sessiz kalmasını onun için bir eksiklik olarak algılamaktadırlar. İslam'ın mükemmellik iddiasıyla bağdaştırılmayan bu eksikliği gidermek için bazı Müslüman yazarların, İslam'ın kendisine özgü devlet modelini ortaya koymak için çok çaba sarf ettiğini gözlemliyoruz. Başka bir ifadeyle, bu yazarlar İslam'ın kutsal devlet anlayışını icat etmeye çalışmaktadırlar. Devletin kutsal olmadığını ve yönetim şeklinin önemli olmadığını fark edemeyen bu Müslüman yazarlar, asıl önemli olanın yönetimin hukukiliği yani hukuk devleti idealinin gerçekleşmesi olduğu gerçeğini gözden kaçırmaktadırlar. Kutsal bir din devleti ihdas etmeye kalkışmak İslam açısından önemli, öncelikli ve değerli bir teşebbüs değildir. Demokratik hukuk devleti anlayışının nasıl geliştirileceği üzerinde çaba sarf etmek, İslam'ın insan ve adalet merkezli değerleriyle daha uyumlu ve uygunluk içindedir.

Müslüman toplumlar, hukuk devleti ideali çerçevesinde şekillenen yönetimlere acil ihtiyaç duymaktadırlar. Siyasal, ekonomik ve düşünce özgürlükleri ihlalleri açısından Müslüman ülkeler dünyada ön sıralarda yer almaktadırlar. Müslüman ülkelerde bireysel haklar ve özgürlüklerin

yeterli düzeylerde korunmadığını çok rahat söyleyebiliriz. İslam dünyasında en büyük insan hak ve hürriyetleri ihlalcisi devletin bizzat kendisidir. Bu devletlerin, özgürlükçü demokratik yönetimler yerine otoriter ya da totaliter rejimlere sahip olmaları, onları daha çok baskıcı ve insan hakları ihlalcisi konumuna getirmektedir. Müslümanların bireysel hak ve özgürlüklerini ihlal eden otoriter ve totaliter rejimlerin varlığı, İslam coğrafyasında demokratik hukuk devletine olan ihtiyacın artık ertelenemez olduğunu somut olarak göstermektedir.

Devleti kutsallaştırmayı reddeden İslam, yöneticilerin pozitif dini ve ahlaki niteliklere sahip olmaları üzerinde ısrarla durmaktadır. Yöneticilerin, olumlu kişilik ve ahlaki özelliklere sahip olmaları tabii ki iyi bir şeydir, ancak kişiler ne kadar dindar ve ahlaklı olurlarsa olsunlar, kendilerini iktidarın bozucu ve yozlaştırıcı cazibesinden kurtarmaları mümkün değildir. Dindarlık ve ahlakilik, tek başına iktidar yozlaşmasına engel olmaya yetmemektedir. Makul olan çözüm, yöneticilerin kişilik özelliklerine güvenmek değil, onları mutlak surette hukuk içerisinde sınırlamaktan geçmektedir.

Devletin değişen ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla merkezi idarenin otoritesini güçlendirecek şekilde bazı toplumsal kesimlerin hak ve özgürlük alanını genişletmek ya da daraltmak şeklinde İslam tarihinde değişik Müslüman devletlerin uyguladığı bir model vardır. Günümüzde de devletin birincil, toplumun ikincil sırada gelmesini bu tarihsel ve kültürel modelin devamı olarak değerlendirebiliriz. Bu anlayış, toplumda olup biten her şeyin merkezi idarenin kontrolünde ve denetiminde olması gerektiği düşüncesinden beslenmektedir. Bu modelde devlet, kendi ihtiyaçlarına göre topluma istediği elbiseyi giydirmekte çok özgür davranmaktadır. Devlet merkezli bu yaklaşımın özgür toplum ve demokrasiyle uyuşmadığı görülmektedir. Tarihsel ve kültürel temelleri olan devlet merkezli modele karşı demokrasi, devlet yönetimine geniş toplum kesimlerinin siyasi katılımını sağlamayı hedeflemektedir. Demokraside, devlet toplumu değil, toplumsal dinamikler devleti etkilemekte ve şekillendirmektedir. Toplumun devletleşmesi olarak ifade ettiğimiz yerleşik gelenek, İslam ülkelerinde demokrasinin halk lehine işlemesini imkansız kılmaktadır. Özgürlükçü sivil bir demokrasinin işlemesi için her şeyden önce devletin sivilleşmesi gerekmektedir.

DİN-DEVLET AYIRIMI VE TARAFSIZ DEVLET

Bir dine ya da ideolojiye dayanan devletlerin, insan temel hak ve hürriyetlerini kısıtlamaya kalktığı ve tarafsız olmadıkları için demokratik bir yönetimin ortaya çıkmasının önünde engel oluşturdukları görülmektedir. Din ya da ideolojik devletlerin aksine demokratik yönetimlerde hiçbir dini ve ideolojik görüş baskı altına alınmamaktadır. Demokratik yönetimlerde devletin hiçbir ideolojik ya da dini rengi yoktur. Devlet, bütün görüş ve inançlara eşit mesafede olup nötr olarak nitelenebilecek bir çizgi takip etmek zorundadır. Bütün inanç ve düşünceler karşısında nötr olan devlet, kişilerin dini inanç ve yaşayışlarını, din ve inanç özgürlüğü prensibinin bir gereği olarak tam bir güvenceye kavuşturmalıdır.

Bireyin kendi ihtiyaç ve ideallerine uygun dini inancı ya da görüşü benimsemesini ifade eden din ve vicdan özgürlüğü, bireyin dinle ilgili bütün hürriyetlerini kapsamaktadır. Din özgürlüğü sadece bireyin inanç alanını değil aynı zamanda onun sosyal hayattaki tezahürlerini, kolektif olarak dini pratiklerin yapılmasını ve din eğitimi yapılmasını içermektedir. Devlet otoritesi ya da sosyal baskı aracılığıyla tek bir din ya da ideolojinin topluma empoze ettirilmesi inanç özgürlüğüyle bağdaşmamaktadır. Din ve inançlar alanında plüralizm esastır. Devlet dahil hiçbir otoritenin, herkes için geçerli olan ortak ahlaki iyiyi ve dini doğruyu bilmesi mümkün değildir. Kendileri için doğru olanın ne olduğunu ancak bireyler bilebilirler. Bireylerin kendileri için uygun olan ahlaki ve dini doğruları tercih edebilmeleri için özgür olmaları lazımdır. Başka bir ifadeyle, bireylerin, dışarıdan devlet ya da başka güçlerin müdahalesine uğramadan istedikleri dini ve ahlaki tercihte bulunma özgürlüğüne sahip olmaları gerekmektedir (Arslan, 2005, s. 6).

Dini ve ahlaki tercihlerinden dolayı bireylerin devlet tarafından cezalandırılması ya da baskı görmeleri insan haklarına aykırıdır. Herkes istediği inancı benimseme, uygulama ve ondan ayrılma hakkına sahiptir. Dini inanç değişikliklerinden dolayı bireyin ölüm cezasına çarptırılması, toplumdaki dışlanması ve kendisine diğer başka kısıtlamalar getirilmesi, demokrasi, dini çoğulculuk ve din özgürlüğüyle bağdaşmamaktadır.

Devletin dini bir niteliğe sahip olmaması, toplumun dinden arındırılması anlamına gelmemektedir. Devlet, sadece kendisine ait olmayan bir görevden arındırılmış olmaktadır. Laiklik, devletin din alanında sınırlanması demektir. Devletten arınan din, demokratik

ülkelerde toplumsal açıdan çok önemli işlevlere sahip bulunmaktadır. Eğitim, sağlık, sosyal yardımlaşma ve diğer alanlarda faaliyet gösteren din, toplumda etkin olmaya devam etmektedir. Toplumsal açıdan işlevsel olan dinin özgürlükçü demokrasinin yerleşmesine ve gelişmesine büyük katkısı vardır. Din-devlet ayrılığı mümkün olmasına rağmen, dinin toplumdan ayrılması mümkün değildir. Dinin toplumdaki işlevinin devamı için sivil toplumun laikleştirilmemesi gerekmektedir.

Demokrasi ve özgürlükten soyutlanmış olarak laiklik tek başına öne çıkarıldığında, laiklik devletin toplumu dinden arındırma aracına dönüşebilmektedir. Laikliğin içeriği demokrasi ve bireysel özgürlükler doldurmalıdır. Laikliğin, din özgürlüğü ve devletin din alanındaki tarafsızlığı bağlamında anlaşılması demokrasinin ruhuna daha uygundur. Dine karşı aklın özgürleşmesi gibi pozitivist bir anlayış olarak ortaya çıktığında laiklik, demokrasi ve özgürlükten uzaklaşarak otoriter bir laisizme dönüşebilmektedir.

Din-devlet ayrımı prensip olarak özgürlükçü bir demokrasi için vazgeçilmez olmasına rağmen, din ve devlet arasında aşılmaz katı bir ayırım duvarının yükseltilmesine gerek yoktur. Her şey değiştiği gibi, insanların dini ihtiyaçları da değişmektedir. Tarafsızlığını korumak şartıyla devlet, sivil toplumun etkin bir aktörü olan dinle yeni gelişmeler çerçevesinde ilişkiler kurabilir. Din-Devlet ilişkileri, dinin gereği olarak değil, bireysel ve toplumsal ihtiyaçların gereği olarak şekillenmelidir (Bu konunun geniş bir analizi için bkz.: Erdoğan, 2000)

SONUÇ

İslam ve demokrasi arasındaki ilişki, sadece birisinin diğerine uyup uymaması sorunu değildir. Bu problem çok boyutlu olarak incelenmeyi hak etmesine rağmen, şimdiye kadar İslam-demokrasi ilişkisinin derinliğine ele alınmadığı görülmektedir. Bir kısım kimselerin İslam'ı demokrasi başta olmak üzere diğer beşeri sistemlere karşı savunma adına takındıkları önyargılı, yüzeysel ve tek boyutlu tutumların, bu konunun soğukkanlı ve makul olarak ele alınması yönünde önemli engel oluşturduğunu söyleyebiliriz. Bir çok kimse, modernizmin ve Batının ürünü diye demokrasi başta olmak üzere her şeye karşı çıkmakta ve her şeyin otantik bir İslami versiyonu olduğunu iddia etmektedir. Her şeyin otantik bir İslami versiyonu olduğunu savunanlar, İslam kelimesini bolca kullanmaktan başka ortaya anlamlı hiçbir şey koymamaktadırlar. İslam adına modern dönemde ortaya çıkan her şeyi reddetme

tutumunun büyük oranda psikolojik faktörlere bağlı olduğunu söyleyebiliriz. Bazı insanların her şeyin otantik İslami versiyonunu ortaya koyma iddiasında bulunmaları onların bireysel tercihidir ve sorun olan bu iddianın kendisi değildir. Müslüman ülkeleri, dış dünyadan kopuk, kendini yenileme yeteneğini kaybetmiş, özgürlük, hukuk ve refah alanlarında hiç gelişmeyen kapalı toplumlar olmaya mahkum etmesi her şeyi İslam'a özgülemek eğiliminin beraberinde getirdiği en büyük sorundur.

Modern dönemde her şeye karşı çıkma ve her şeyi İslam'a özgüleme eğilimi, demokrasi-İslam tartışmasında da kendisini tezahür ettirmektedir. Demokrasi-İslam ilişkisi, aslında Batılı ya da modernist olarak algılanan değerlerin kabulü ya da reddi bağlamında tartışılmaktadır. Doğal olarak bu şekilde başlayan ve sürdürülen tartışma Batıya reaksiyon üretmekten ve demokrasi konusunun çok yanlış bir zeminde tartışılmasından başka bir şey üretmemektedir. Her şeyin İslam'a uygun mükemmel bir formu olduğunu iddia eden anlayış, sadece demokrasi teorisinde bilinen zaafı tekrar etmekten başka bir şey ortaya koymamaktadır. Demokrasinin eksikliklerini ortaya koymak suretiyle İslam'ın mükemmelliği ortaya konulmak istenmektedir. Bu yaklaşım, demokrasi ve İslam arasında sağlıklı ve dengeli bir ilişki kurmaktan çok uzaktır. Demokrasinin sadece Batıya özgü bir sistem olduğunu ve bu nedenle İslam'la bağdaşmazlığını iddia etmenin hiçbir yararı yoktur. Demokrasi düşüncesi, değişik medeniyet çevrelerinden yapılan katkılarla gelişen ve son iki yüzyılda Batı'da sistemleşen çok önemli bir siyasi yönetim biçimidir. Ancak demokrasinin bugün batıda siyasi sistem olarak yürürlükte olması, onu sırf Batıya özgü yapmamaktadır. Demokrasi, günümüzde ortak insanlık medeniyetinin önemli bir değeri konumundadır. Hukuk, özgürlük ve refah taleplerinin yerine getirilmesi için liberal demokrasi, en uygun seçenek durumundadır. Müslümanların da herkes kadar özgürlük ve hukuka dayanan bir liberal demokratik yönetimi isteme hakkı vardır. Demokrasi, hukuk ve özgürlük, herkesin doğal hak ve talebi olduğu gibi İslam dünyasının da hakkıdır. Bu hakkı sınırlama ya da belirleme yetkisine hiç kimse sahip değildir. Bu konularda tercihte bulunup bulunmayacakları tamamen Müslüman bireylere bağlı bulunmaktadır.

Liberal demokrasi talebi, İslam'a alternatif olan bir talep değildir. Din insan hayatında çok önemli bir yer tutmasına rağmen, bu dinin her şey olduğu anlamına gelmemektedir. İslam'ı bir din olmaktan çıkarıp onu totaliter bir ideoloji konumuna getirmek, hiçbir sosyal sorunu

çözmektedir, çünkü sosyal hayat düşünül­düğünden daha çok karmaşıktır. Doğası gereği homojen olmayan topluma, tek bir dini veya ideolojiyi benimsetmek şeklindeki teokratik toplum mühendisliğinin hiçbir imkanı bulunmamaktadır. Sosyal ve siyasi realite, kurucu rasyonalizmin bir türü olan teokratik toplum mühendisliğiyle anlaşıl­mamaktadır. Toplumu anlamak için dinin yanında diğer araçlardan ve yollardan da istifade etmemiz gereklidir. Toplumsal farklılıkların barış içerisinde bir arada yaşamasını gerçekleştirmeyi esas alan liberal demokrasi, hukuk, özgürlük ve toleransa dayalı bir yönetim sistemi sunmaktadır.

Şimdiye kadar İslam dünyası, demokrasiyi yabancı bir ürün olarak gördü ve bu yabancı ürünü ithal edip etmeyeceğini tartıştı. Müslüman dünyanın, artık demokrasiyi ithal aşamasından idrak aşamasına geçmesi lazımdır. İdrak edilmesi gerekli olan siyasi sistem ise liberal demokrasidir.

KAYNAKÇA

Arslan, Z. (2005) *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Din Özgürlüğü*, Ankara : Ankara: Liberal Düşünce Topluluğu.

Beetham, D., K. Boyle (2005) *Demokrasinin Temelleri*, Ankara : Adres Yayınları.

Daver, B. (1972) *Siyaset Bilimine Giriş*, Ankara : Sevinç.

Coşkun, V. (2006) *İnsan Hakları*, Ankara : Liberte Yayınları.

Erdoğan, M. (2000) *Demokrasi, Laiklik, Resmi İdeoloji*, Ankara : Liberte Yayınları.

_____ (2001) *Anayasal Demokrasi*, Ankara : Siyasal Kitabevi.

Hamidullah, M. (1968) *The First Written Constitution in the World: An Important Document of the Time of the Holy Prophet*, Lahore : Sh. Muhammad Ashraf.

Hartung, D. W. (1994) *And Weapons for All*, New York : Harper Collins.

Hobhouse, L.T. (1934) *Liberalism*, Londra : Thornton.

Hodgson, M.S.G. (1974) *The Venture of Islam*, 3 Cilt, Chicago : University of Chicago Press.

- Holden, B. (2007) *Liberal Demokrasiyi Anlamak*, Çev. Hüseyin Bal, Ankara : Liberte Yayınları.
- Kukathas, C. (1999) 'İslam, Demokrasi ve Sivil Toplum', Ö.Demir, (Ed.), *İslam, Sivil Toplum, Piyasa Ekonomisi*, Ankara : Liberte Yayınları, 22-44.
- Kutub, S. (1980) *Yoldaki İşaretler*, İstanbul : Hicret Yayınları.
- Mevdudi, E. *Hilafet ve Saltanat*, İstanbul : Hilal Yayınları.
- Mill, J.S. (1964) *On Representative Government*, Londra : Dent.
- Rahman, F. (1987) *Ana Konularıyla Kur'an*, Ankara : Fecr Yayınları.
- Schumpeter, J.A. (1952) *Capitalism, Socialism and Democracy*, Londra : Unwin.
- Siddiqui, A.H. (1992) 'What Islam Gave to Humanity', K.Ahmad, (Ed.), *Islam: Its Meaning and Message*, (içinde), Leicester : The Islamic Foundation.
- Tütengil, C.O. (1956) *Montesquieu'nun Siyasi ve İktisadi Fikirleri*, İstanbul : İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayınları.
- Udeh, A. (1982) *İslam ve Siyasi Durumumuz*, İstanbul : Pınar Yayınları.
- Yayla, A. (1992) *Liberalizm*, Ankara : Turhan Kitabevi.